

GEZIEN, GEHOORD, GELEZEN

Hannah Barker & Simon Burrows (eds)

Press, Politics and the Public Sphere in Europe and North America, 1760-1820

Cambridge (Cambridge University Press) 2002, 263 p., £ 45, \$ 60, ISBN 0 521 66207 9 (hb.)

De schrijver en journalist Louis-Sébastien Mercier, een van de scherpzinnigste contemporaine observatoren van de Franse Revolutie, concludeerde in 1798 dat de straten van Parijs waren vergeven van de krantendrukkerijen. Achter de ramen zag de voorbijganger overal journalisten zitten; haastig schrijvend, maar vaak ook driftig knippend en plakkend uit andere bladen, om hun dagelijkse kolommen vol te krijgen. De pers werd door tijdgenoten als een van de belangrijkste motoren van de revolutie beschouwd. Voor een groot deel droeg zij de openbaarheid (*public sphere*) waarin het debat over de vorm en inrichting van staat en samenleving plaatsvond. De periodieke articulatie in kranten van het revolutionaire ideaal en het revolutionaire begrippenkader maakte de politieke en sociale veranderingen aan het eind van de achttiende eeuw denkbaar en mogelijk. De publieke opinie, een ander begrip dat in het laatste kwart van dit eeuwen opgang deed, werd in toenemende mate een mobiliserende kracht.

Het ontstaan en de ontwikkeling van de openbaarheid, of de publieke sfeer, is sinds Jürgen Habermas het begrip muntte in zijn in 1962 verschenen studie *Strukturwandel der Öffentlichkeit* (Franse vertaling in 1978; Engelse vertaling in 1989) onderwerp van studie. Vooral het historisch gehalte van zijn these lag daarbij onder vuur; de Duitse socioloog had te weinig oog voor prerevolutionaire vormen van openbaarheid en schetste een te ideaaltypisch beeld van het rationeel-kritische debat dat binnen de

publieke sfeer gevoerd zou zijn, zo meenden critici met recht. Aandacht werd onder meer gevestigd op de uitsluiting van grote groepen burgers, zoals vrouwen. Was er bovendien sprake van een lineaire ontwikkelingsgang, zoals Habermas suggereerde, of was de openbaarheid aan conjuncturele invloeden onderhevig?

Ondanks alle kritiek blijft Habermas' theoretisch model echter een inspirerend en invloedrijk concept voor historici. In *Press, Politics and the Public Sphere in Europe and North America, 1760-1820*, geredigeerd door Hannah Barker en Simon Burrows, wordt Habermas betrekkelijk weinig aangehaald, of zelfs maar genoemd, maar zijn 'erfenis' is door de hele bundel voelbaar. In tien casestudies onderzoeken gerespecteerde historici vanuit een nationale context het ontstaan van de openbaarheid. Na een hoofdstuk over de Franstalige internationale kranten, volgen artikelen over Nederland, Duitsland, Engeland, Ierland, de Verenigde Staten, de Franse revolutionaire pers en die van het ancien regime, Italië en Rusland. De periodisering van de bijdragen loopt uiteen, naar gelang het tempo waarin deze ontwikkeling in de staten en gebieden plaatsvond.

Barker en Burrows concluderen in de inleiding dat de pers in veel nationale geschiedenissen niet de plaats krijgt toebedeeld die zij verdient, en ze stellen dat vooral een comparatieve aanpak ontbreekt. Aan beide deficiënties pogen zij met deze belangwekkende bundel iets te doen. De artikelen vatten de stand van kennis over dit onderwerp in de diverse landen op excellentie wijze samen. De gebrekkige historische argumentatie van Habermas wordt aangevuld en genuanceerd, zoals in de artikelen van Hannah Barker over Engeland en Jack Censer over het prerevolutionaire Frankrijk. Het is uitermate nuttig dat deze informatie nu in één band be-

schikbaar is. Maar het betekent ook dat de afzonderlijke bijdragen in de nationale context weinig vernieuwend zijn. Het artikel dat de Amsterdamse hoogleraar Niek van Sas schreef is bijvoorbeeld een even erudiete als scherpzinnige beschouwing over de Nederlandse pers tussen 1750-1813, die voor veel buitenlandse historici een *eye-opener* zal zijn. Dat geldt echter niet voor historici die bekend zijn met de vaderlandse persgeschiedenis en Van Sas' (Nederlandstalige) artikelen over de politieke pers.

Een dwingend *format* hebben de redacteuren –gelukkig– niet willen opleggen. Zo is een invuloefening vermeden en hadden de auteurs de ruimte om in te gaan op aspecten die vanuit de nationale context interessant zijn. Douglas Simes concentreert zich bijvoorbeeld op de rol van de pers bij het aanwakkeren van de religieuze tegenstellingen in Ierland, en de opstelling van de overheid in dit proces. David Copeland laat zien hoe federalistische en republikeinse politici in de jonge Verenigde Staten probeerden om kranten te gebruiken om de publieke opinie naar hun hand te zetten. En Miranda Beaven Remnek concludeert dat kranten in Rusland van ondergeschikt belang waren. Zij lokaliseert de publieke sfeer vooral in de salons, het theater en de almanakken. Treffend is de constatering van Maurizio Isabella dat, in tegenstelling tot in andere delen van Europa, openbaarheid in de Italiaanse staatjes niet ontstond in oppositie tegen de overheid, maar juist onder bescherming van verlichte regeringen die een grotere plaats opeisten voor de staat ten koste van de kerk.

Naast deze nationale eigenaardigheden zijn er toch telkens weer aspecten die in ieder artikel terugkeren, zoals de structuur van de pers, de houding van de overheid en de samenstelling van het lezerspubliek. Dit biedt voldoende aanknopingspunten om een zinvolle vergelijking mogelijk te maken. Hierin ligt de grote waarde van dit boek. Wel is het te betreuren dat Barker en Burrows de gelegenheid niet te baat hebben genomen om dit in een afsluitend hoofdstuk ook daadwerkelijk te doen. Zij laten het aan de lezer over om al dit materiaal in zijn of haar hoofd bijeen te brengen.

Marcel Broersma